

Barbara Barańska-Malinowska
Urszula Knop
Biblioteka Główna Politechniki Częstochowskiej

Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy

Open resources of knowledge – the offer of Polish research libraries

Streszczenie

Wiedzę naukową dystrybuje wiele instytucji (w tym instytucje rządowe, wydawcy, autorzy, biblioteki). Otwarte zasoby wiedzy zwiększają dostępność poszukiwanych przez użytkowników materiałów, ułatwiają korzystanie z publikacji trudno dostępnych, bez ograniczeń czasu i miejsca, podnoszą jakość kształcenia, w tym zdalnego, umożliwiają także prezentowanie i promowanie dorobku naukowego pracowników polskich uczelni na świecie. Rozwój koncepcji otwartych zasobów wiedzy implikuje nowe usytuowanie bibliotek naukowych w pośrednictwie między autorem a odbiorcą publikowanych treści. Biblioteka nie tylko gromadzi, przechowuje i udostępnia zasoby naukowe, ale także zapewnia odpowiednie narzędzia, umożliwiające otwarty dostęp twórcom i użytkownikom do lokalnych i zdalnych zasobów wiedzy. Otwarte zasoby odgrywają coraz większą rolę w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych realizowanych w szkołach wyższych, dlatego biblioteki akademickie aktywnie włączają się zarówno w ich tworzenie i udostępnianie (np. biblioteki cyfrowe, repozytoria), jak i w promocję idei Open Access w środowiskach akademickich. W tym kontekście przegląd otwartych zasobów wiedzy (baz pełnotekstowych, bibliograficzno-abstraktowych, bibliotek cyfrowych, portali i in.) na stronach www bibliotek stanowi próbę odpowiedzi na pytania dotyczące zaangażowania polskich bibliotek naukowych w upowszechnianie otwartych zasobów wiedzy. Ukazuje jednocześnie sposoby ich udostępniania oraz wielkość i różnorodność zasobów w wolnym dostępie oferowanym przez biblioteki akademickie. Badaniem realizowanym w I kwartale 2011 r. objęto biblioteki politechnik i uniwersytetów ekonomicznych wyższych szkół publicznych w Polsce.

Słowa kluczowe: Open Access, biblioteki naukowe, biblioteki cyfrowe, lista A–Z, bazy danych

Abstract

Scientific knowledge is distributed by numerous institutions (including government institutions, publishers, libraries) and authors themselves. Open knowledge resources increase the availability of materials sought by users and enable access to publications that otherwise would be hard to get, from any place and in almost no time. They improve the

quality of education, including remote education as well as enable presenting and promoting scientific achievements of Polish scientists in the world. The development of the concept of open knowledge implies a new position of scientific libraries that go between authors and recipients of the knowledge published. Libraries not only gather, store and distribute scientific resources but also provide proper tools that allow access to local and remote knowledge sources both for authors and users. Open resources play increasing role in teaching processes and scientific research run in colleges and universities. Thus academic libraries get involved actively in creating open resources and their distribution (e.g. digital libraries, repositories), as well as in promoting the idea of Open Access in academic environment. In this respect, the review of the open knowledge (full text, bibliographic and abstract databases, digital libraries, portals etc.) on the web sites of libraries is an attempt to answer the question how Polish scientific libraries get involved in popularization of open knowledge resources. The authors present size and variety of free resources offered by academic libraries and means of their. The research run in the first quarter of 2011 covered scientific libraries of public technical and economical universities in Poland.

Keywords: Open Access, biblioteki cyfrowe, lista A–Z, bazy danych

Wstęp

Rozwój koncepcji otwartych zasobów wiedzy implikuje nowe usytuowanie bibliotek naukowych jako pośredników między autorem a odbiorcą publikowanych treści. Biblioteka nie tylko gromadzi, przechowuje i udostępnia zasoby naukowe, ale także zapewnia odpowiednie narzędzia umożliwiające otwarty dostęp twórcom i użytkownikom do lokalnych i zdalnych zasobów wiedzy. Ponieważ otwarte zasoby odgrywają coraz większą rolę w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych realizowanych w szkołach wyższych, biblioteki akademickie aktywnie włączają się zarówno w ich tworzenie, jak i udostępnianie. Ilość i różnorodność zasobów wiedzy w wolnym dostępie oraz rozwój nowych technologii informatycznych wpływają na kształt oferty bibliotek akademickich w zakresie otwartych zasobów naukowych i sposobu dostępu do nich.

Formułując tezy badawcze, uwzględniono wiedzę o ofercie zasobów uzyskaną na podstawie przeglądu stron www bibliotek wyższych uczelni publicznych w kraju. Analizie poddano biblioteki piętnastu politechnik i czterech uniwersytetów ekonomicznych w I kwartale 2011 r. Potrzeba takich badań wynika z ogólnie istniejących tendencji udostępniania otwartych publikacji naukowych. Biblioteki oferują dostęp do otwartych zasobów wiedzy, między innymi przez biblioteki cyfrowe (BC), w tym repozytoria, bazy danych i serwisy tworzone przez bibliotekarzy, listy A–Z, linkowanie do baz danych i serwisów na stronach www bibliotek, oraz aktywnie uczestniczą w promocji idei Open Access (OA) w środowiskach naukowych.

Na podstawie przeprowadzonych badań podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytania: Jak przedstawia się oferta prac doktorskich w BC badanych bibliotek? Jakie znaczenie ma lista A–Z w dostępie do otwartych zasobów wiedzy? Jakie bazy danych i serwisy tworzone przez bibliotekarzy badanych bibliotek oferują dostęp do otwartych zasobów wiedzy? Jakie wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA linkują na stronach www badane biblioteki politechnik i uniwersytetów ekonomicznych?

Otwarty dostęp do wiedzy

Określenie „open access” definiowane jest różnie:

- 1) *Otwarty dostęp (ang. Open Access – „OA”) oznacza bezpośredni, wolny dostęp w internecie do wyników badań naukowych, bez ograniczeń nakładanych zazwyczaj przez umowy wydawnicze. Dotyczy materiałów naukowych, takich jak artykuły, publikacje konferencyjne czy różnego rodzaju dane. Otwarty dostęp dostarcza środków maksymalizacji widzialności i dostępności, a przez to również pobierania i wykorzystania wyników badań naukowych¹.*
- 2) *Open Access rozumie się jako darmowy dostęp do literatury naukowej, nieograniczony żadnymi restrykcjami, pozwalający użytkownikom sieci czytać, zapisywać, kopiować, rozpowszechniać, drukować, przeszukiwać prace naukowe czy indeksować, tworzyć odsyłacze do nich bez ograniczeń prawnych, technicznych czy finansowych. Jedyłą rzeczą, jaka kłępuje dystrybucję czy wykorzystanie takich prac, jest kontrola autora nad integralnością jego dzieła i prawa do cytowania czy oceny².*

Idea wolnego dostępu przyczyniła się do budowania nowych form komunikacji naukowej, wyznaczając jednocześnie nowy, przyszłościowy wymiar podstawowym funkcjom (gromadzenia, opracowania, udostępniania), związanym z działalnością współczesnego bibliotekarstwa³. Właściwie rozumiane powinności bibliotekarza w środowisku wirtualnym, w którym przyszło mu funkcjonować, wynikają z umiejętności wyszukiwania otwartych zasobów wiedzy, zastosowania nowoczesnych technologii informatycznych dla rozpowszechniania, udostępniania i rekomendowania treści naukowych, podnoszenia jakości usług bibliotecznych we wspieraniu procesu dydaktycznego realizowanego w szkole wyższej⁴. Kwestia organizowania dostępu i rekomendowania otwartych publikacji naukowych za pośrednictwem bibliotek staje się jednym z ogniw wzmacniających rozwój współ-

¹ *OpenAIRE Open Access Infrastructure for Research in Europe* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://www.openaire.eu/pl/open-access/open-access-overview>.

² B. Bednarek-Michalska, *Światowy ruch open access na rzecz otwartej nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://www.koed.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/oa-2009.doc>.

³ M. Nahotko, *Naukowe czasopisma elektroniczne. (Nauka – Dydaktyka – Praktyka; 88)*. Warszawa 2007, s. 137–154.

⁴ A. Trembowicki, *Digitalizacja: teoria i praktyka*, Warszawa 2006.

czesnych społeczeństw w skali globalnej. Dzielenie się wiedzą i wynikami badań naukowych usprawnia komunikację naukową oraz przyczynia się do rozwoju nauki i pokonywania barier w dostępie do wiedzy. Zmniejszanie bądź wyrównanie różnic w poziomie życia społeczeństw stanowi rezultat osiągnięć naukowych oraz postępu w różnych dziedzinach gospodarki narodowej, a także gospodarki w skali globalnej. Korzyści z rozwoju otwartych zasobów wiedzy dostrzegają naukowcy i bibliotekarze z całego świata⁵.

Bazy danych/serwisy źródeł OA oferują komercyjni wydawcy lub agregatorzy, np. Springer, EBSCO, szkoły wyższe – Lunds Universitet (Uniwersytet w Lund w Szwecji), instytuty i towarzystwa naukowe IOP – Institute of Physics (Brytyjski Instytut Fizyki), bibliotekarze – Die Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB Regensburg (Elektroniczna Biblioteka Czasopism w Regensburgu). Zasoby te powiększają się dzięki działaniom organizacji Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC), Students for FreeCulture, Public Library of Science, Open Access Directory wspierających otwarty dostęp do publikacji naukowych. W 2010 roku nastąpił wzrost liczby czasopism w wolnym dostępie: w serwisach Directory of Open Access Journals (DOAJ) dodano 1401 tytułów, EZB Regensburg – 3500, PubMed Central – 313 (w tym połowa OA)⁶. Dla promowania idei OA, otwartej kultury oraz edukacji, swobodnego dostępu do wiedzy, jak najszerzej wymiany doświadczeń – międzynarodowe organizacje obchodzą Tydzień Open Access (<http://koed.org.pl/2010/10/tydzien-open-access-201/>). Jego celem jest promocja otwartego dostępu do informacji i wyników badań (szczególnie tych finansowanych ze środków publicznych) oraz budowanie nowego modelu komunikacji naukowej, który opiera się na wymianie doświadczeń i dzieleniu się wiedzą oraz rezultatami pracy naukowej.

Działania na rzecz nauki polskiej dotyczące reguł otwartości podjęła Koalicja Otwartej Edukacji (KOED)⁷, opracowując rekomendacje dla nauki polskiej stanowiące o potrzebie rozwoju otwartych zasobów naukowych, finansowanych ze środków publicznych dla nauki w skali globalnej. Dostęp do publikacji naukowych w internecie warunkuje:

- zwiększenie otwartości, przejrzystości i cytowalności wyników badań naukowych,
- generowanie innowacji,
- zwiększenie promocji i potencjału badawczego instytucji naukowych⁸.

⁵ M. Nahotko, dz. cyt., s. 42–46;

B. Bednarek-Michalska, Korzyści z otwartej nauki, *Forum Akademickie* 2010, nr 5, s. 60–61.

⁶ H. Morrison, *Gwałtowny wzrost zasobów open access w 2010 roku – raport* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/2011/01/gwaltowny-wzrost-zasobow-open-access-w-2010-roku-raport/>.

⁷ O nas. W: *Koalicja Otwartej Edukacji* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/o-nas/>.

⁸ *Rekomendacje otwartości dla świata nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011], <http://koed.org.pl/2010/10/rekomendacje-otwartosci-dla-swiata-nauki/>.

Znaczącą rolę dla rozwoju polskich zasobów OA odgrywa Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM) – polski partner *Creative Commons*⁹ oraz Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (PCSS) afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, których zadaniem jest integracja i rozwój infrastruktury informatycznej nauki przez wdrażanie nowoczesnych technologii w sieci PIONIER – Polski Internet Optyczny¹⁰. Podejmowane inicjatywy są związane z zarządzaniem polskimi bibliotekami cyfrowymi i rozwojem projektu Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC).

Najbardziej wymierną w skali kraju ideą bibliotek naukowych w zakresie tworzenia dostępu do otwartych zasobów wiedzy są BC, które permanentnie rozszerzają tradycyjną ofertę biblioteczną o otwarte zasoby wiedzy, rozproszone w wirtualnej przestrzeni.

Formułowanie oferty

Świadomość roli i znaczenia oferty otwartych zasobów wiedzy w pragmatyce profesjonalnej bibliotekarzy z jednej strony można uznać za nielogiczną, powodującą wykluczenie fizycznej obecności użytkownika w bibliotece, a w przyszłości być może również zmianę struktury współczesnej biblioteki akademickiej. Z drugiej zaś profesjonalizm bibliotekarzy w zakresie selekcji i porządkowania zasobów widoczny na stronie www biblioteki stanowi jeden z elementów wyznaczających zasadność i celowość kształtowania bibliotecznego oferty otwartych zasobów wiedzy. Przygotowując ofertę zasobów OA, należy odpowiedzieć na pytania: co motywuje użytkownika do wyszukiwania informacji w bazach danych/serwisach polecanych na stronie www biblioteki oraz czy sposób prezentacji informacji zachęci użytkownika do korzystania ze strony www w przyszłości? W tym kontekście to właśnie bibliotekarze decydują o doborze i formie oferty, która powinna uwzględniać:

- intuicyjną nawigację na stronie www, by użytkownik z łatwością odnalazł poszukiwane źródła,
- kompleksowość oferty – w jednym miejscu znajduje się wykaz baz danych/serwisów subskrybowanych oraz polecanych przez bibliotekę,
- treść oferty – nazwy bazy danych/serwisu, zawartość, poziom dostępu do treści: abstrakt, pełne teksty,
- możliwość szybkiego wyszukiwania informacji przez zintegrowanie jak największej liczby zasobów, np. lista A–Z, wyszukiwarki naukowe,

⁹ Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie oraz o projektach otwartej nauki realizowanych w ICM UW. W: *Otwarta Nauka* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011], <http://otwartanauka.pl/>.

¹⁰ *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [on-line]. [Dostęp 16.03.2011], <http://www.man.poznan.pl/online/pl/strona/674/>.

– graficzne formy prezentacji – logo baz danych/serwisów w celu zwiększenia percepcji wizualnej i możliwości łatwego dostępu do oferowanych publikacji¹¹.

Oferta otwartych zasobów wiedzy na stronie www biblioteki stanowi rezultat dynamicznych zmian na rynku informacji naukowej, wymuszając konieczność udostępniania zasobów z wykorzystaniem technologii informatycznych, dokształcania kadry bibliotecznej, wdrażania odpowiednich zapisów legislacyjnych usprawniających realizowanie tych przedsięwzięć, zmiany zasad promocji¹². Przedstawione w niniejszej pracy obiekty otwartych zasobów wiedzy polecane ze stron www bibliotek naukowych to: prace doktorskie w BC, bazy danych/serwisy tworzone przez bibliotekarzy badanych bibliotek, zawierające publikacje OA, wybrane polskie i zagraniczne bazy danych/serwisy źródeł OA – dostępne z listy A–Z oraz ze stron www tych bibliotek.

Wyniki badań i ich dyskusja

Oferta prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych

Z analizy stron www badanych bibliotek wynika, że prawie wszystkie uczestniczą w projekcie BC. Dostęp do BC oferowany jest ze stron domowych badanych bibliotek biorących udział w tworzeniu zasobów cyfrowych.

Szczególne znaczenie dla zdalnego nauczania, upowszechniania informacji naukowej ma otwarty dostęp do zbiorów specjalnych, które w formie tradycyjnej udostępnia się wyłącznie na miejscu w bibliotece.

Standardowy zapis w regulaminach udostępniania bibliotek szkół wyższych, dotyczący udostępniania zbiorów specjalnych oraz prac doktorskich, zabrania wypożyczania tych zbiorów poza bibliotekę. Umieszczanie prac doktorskich w BC niweluje te ograniczenia. Dlatego badaniem objęto kolekcje prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych. W zależności od rodzaju uprawnień wynikających z wolnych licencji określone są warunki, na jakich autorzy dzielą się wynikami swoich badań. W wypadku braku zgody autora na udostępnienie pracy doktorskiej w internecie treść może być dostępna przez sieć uczelnianą lub lokalną biblioteki głównej.

Prace doktorskie w otwartym dostępie można przeglądać przez platformę FBC, która umożliwia zintegrowane przeszukiwanie zasobów polskich BC i repozytoriów w sieci PIONIER. Interfejs komunikacyjny z użytkownikiem umożliwia wyszukiwanie w 53 językach¹³, co czyni platformę dostępną dla użytkowników z całego świata. Prace doktorskie w otwartym dostępie można także przeglądać na

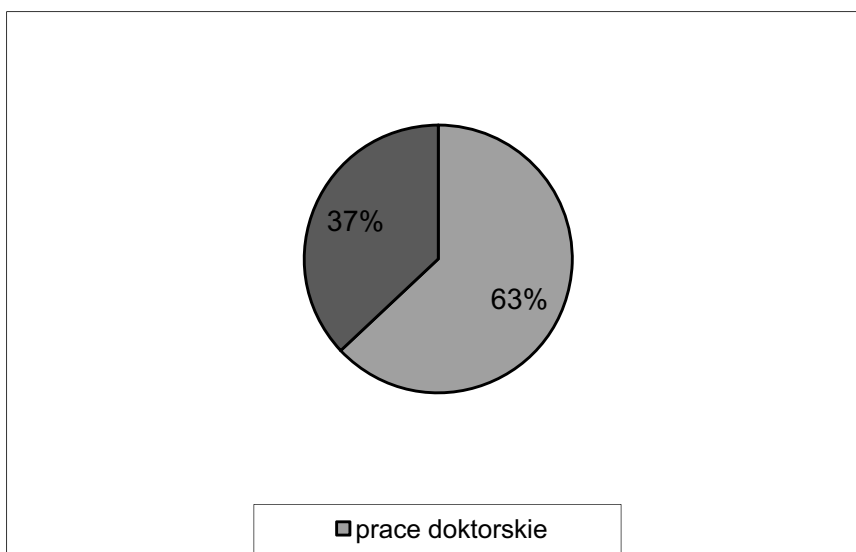
¹¹ A. Moszyński, Formułowanie kształtu oferty firmy. W: *PortalDlaFirmyINFO.PL* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011], http://dlafirmy.info.pl/2677_formulowanie_kształtu_oferty_firmy.htm.

¹² M. Nahotko, dz. cyt., s. 42–47.

¹³ *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011], <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/main>.

międzynarodowym portalu DART-Europe według indeksu nazw uczelni¹⁴. Niektóre oferowane zasoby są dostępne tylko we fragmentach.

Umieszczanie prac doktorskich w BC na zasadach OA rozszerza i ułatwia odbiorcom dostęp do ich treści oraz promuje naukę polską w skali globalnej. Jak przedstawia się oferta prac doktorskich w BC badanych bibliotek zostało przedstawione na rysunku 1.

Rys. 1. Oferta prac doktorskich w bibliotekach cyfrowych badanych bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych.

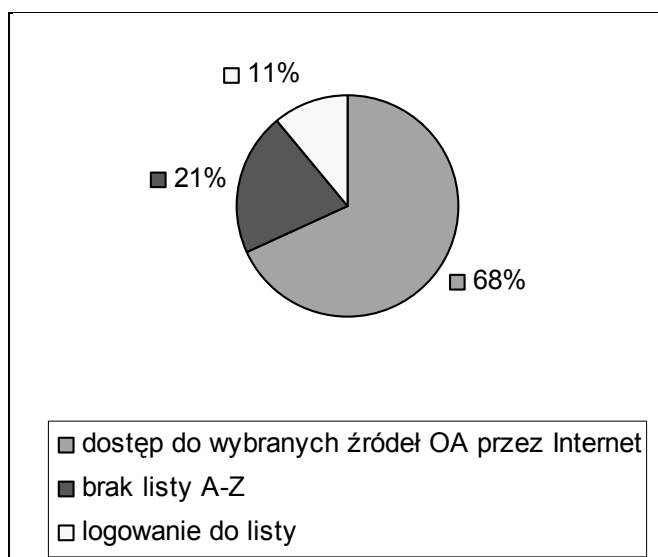
Wyniki badań oferty prac doktorskich w BC wskazują, że 63% badanych bibliotek oferuje prace doktorskie w otwartym dostępie, a 37% bibliotek jeszcze ich nie umieszcza. Należy zaznaczyć, że dużym ułatwieniem podjęcia takiej decyzji są zarządzenia władz uczelni (nielicznych jeszcze) o obowiązku umieszczania prac doktorskich w BC. Z analizy zasobów BC wynika, że najczęściej prac doktorskich udostępniają biblioteki: Politechniki Krakowskiej, Politechniki Gdańskiej, Politechniki Wrocławskiej, Politechniki Łódzkiej oraz Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

¹⁴ *DART Europe E-theses Portal* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011], <http://www.dart-europe.eu/browse-list.php?country=Poland>.

Statystyki przeglądania/czytania zasobów BC ukazują dane opublikowane przez Bibliotekę Politechniki Łódzkiej¹⁵ oraz Bibliotekę Główną Politechniki Wrocławskiej¹⁶.

Źródła Open Access z listy A–Z

Lista A–Z jest lokalizatorem obejmującym wszystkie zasoby elektroniczne biblioteki, w tym prenumerowane czasopisma, tytuły w pełnotekstowych bazach danych, pakiety wydawców i książki elektroniczne. Narzędzie A–Z może zawierać również informacje o prenumerowanych tytułach drukowanych i o innych lokalnych zasobach¹⁷. Lista A–Z umożliwia użytkownikom szybki dostęp do tytułów z oferty biblioteki oraz innych tytułów oferowanych bezpłatnie w serwisach komercyjnych i w modelu OA, dołączonych do indeksu listy. Dlatego oferta zasobów udostępnianych przez listę A–Z jest zróżnicowana w poszczególnych bibliotekach. Sposób dostępu do listy A–Z zaprezentowano na rysunku 2.

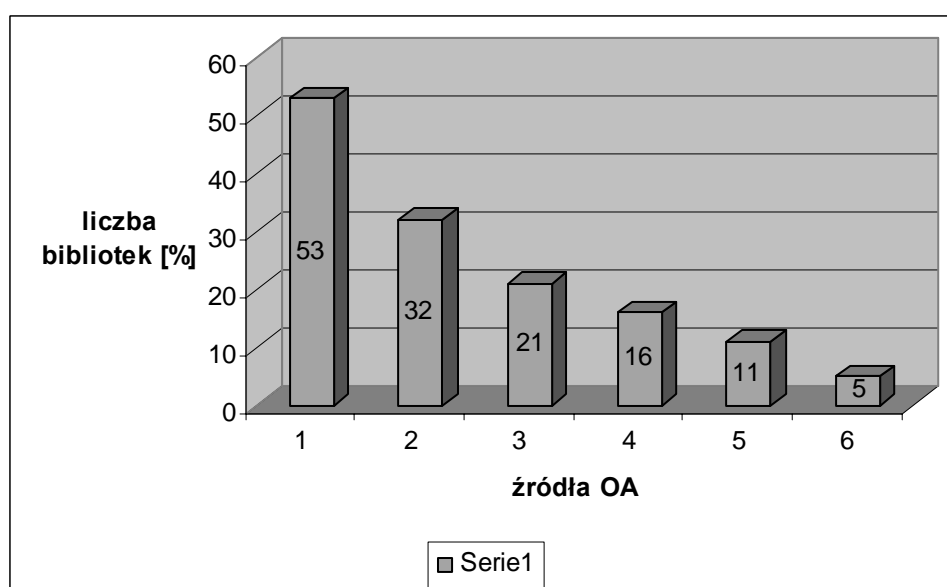
Rys. 2. Oferta dostępu do listy A–Z w badanych bibliotekach politechnik i uniwersytetów ekonomicznych
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik i uniwersytetów ekonomicznych.

¹⁵ E. Skubała, A. Kazan, Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku? W: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece. IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź, 15–17.06.2010*. Materiały Konferencyjne. Łódź 2010, s. 169–170.

¹⁶ Ł. Maciejewska, B. Urbańczyk, Użytkownik biblioteki akademickiej wobec oferty elektronicznych usług bibliotecznych: prezentacja. W: *X Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 22–25 września 2009*. Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej [on-line]. [Dostęp 18.03.2011], http://www.ptin.org.pl/konferencje/10forum/repozytorium/Maciejewska_Urbanczyk.pdf.

¹⁷ EBSCO. Information to inspiration [on-line]. [Dostęp 18.03.2011], <http://www2.ebsco.com/pl-pl/ProductsServices/atoz/Pages/index.aspx>.

Z analizy stron www wynika, że 68% badanych bibliotek oferuje z listy A–Z dostęp do zasobów elektronicznych na licencji OA przez internet, 11% bibliotek udostępnia zasoby przez logowanie, 21% natomiast nie posiada listy w ofercie. Należy podkreślić, że biblioteki kupują narzędzie A–Z przede wszystkim dla umożliwienia zintegrowanego przeszukiwania wszystkich zasobów elektronicznych dostępnych w sieci ogólnouczelnianej na jednej platformie. Ofertę źródeł OA z listy A–Z w badanych bibliotekach przedstawiono na rysunku 3.

Rys. 3. Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA dostępne z listy A–Z w badanych bibliotekach politechnik i uniwersytetów ekonomicznych
 Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik uniwersytetów ekonomicznych.

- 1 – DOAJ, SpringerLink na stronie wydawcy
- 2 – ARIANTA, EBSCO OA
- 3 – HighWire Press, Hindawi, IOP Science, strona wydawcy
- 4 – Intute, Open J-Gate
- 5 – Atypon, J-Stage
- 6 – Central online+OA Library, Free Medical Journals, PLoS

Wyniki badań wskazują, że najpopularniejsze bazy – DOAJ i SpringerLink na stronie wydawcy – dostępne przez internet z listy A–Z mają w ofercie 53% badanych bibliotek. Publikacje z serwisu ARIANTA (zasoby pełnotekstowe wybranych polskich naukowych i fachowych czasopism) oraz z serwisu EBSCO Open (artykuły z czasopism zagranicznych) oferuje 32% badanych bibliotek. Publikacje w otwartym dostępie wydawnictw: HighWire Press (z różnych dziedzin wiedzy),

Hindawi (z zakresu nauk ścisłych: matematyki, fizyki, nauk technicznych i biologicznych) oraz wybrane artykuły z komercyjnej bazy IOP Science poleca z listy A–Z 21% bibliotek.

Możliwość przeglądania ponad 8 tysięcy czasopism (w tym również tytułów polskich) z serwisu Open J-Gate oferuje z listy A–Z 16% bibliotek. Mniej popularne bazy polecane z listy A–Z to: Atypon, J-Stage, Central online+OA Library, Free Medical Journals, PLoS.

Bazy danych i serwisy źródeł OA tworzone przez badane biblioteki

Podstawę funkcjonowania współczesnej, hybrydowej biblioteki akademickiej stanowią zbiory tradycyjne i zbiory on-line. W celu umożliwienia dostępu do zbiorów tradycyjnych oraz rozszerzenia oferty cyfrowej biblioteki tworzą i współtworzą bazy danych i serwisy internetowe.

Biblioteki politechnik tworzą dwie najpopularniejsze i najbardziej wykorzystywane przez użytkowników bazy: BazTech i BazTol, współtworzone w ramach konsorcjum BazTech.

BazTech jest bibliograficzno-abstraktową bazą wybranych czasopism polskich, z częściowym dostępem do pełnych tekstów na zasadzie OA. Twórcy dążą do przekształcenia jej w bazę pełnotekstową. Baza BazTol zawiera zasoby sieciowe dotyczące nauk technicznych, oferuje częściowy dostęp do pełnych tekstów. Bibliograficzną bazę materiałów konferencyjnych SYMPOnet, która oferuje dostęp do nielicznych, pełnych tekstów materiałów konferencyjnych przechowywanych w bibliotekach polskich, współtworzy m.in. dziewięć badanych bibliotek politechnik¹⁸. Biblioteki uniwersytetów ekonomicznych, ze względu na specyficzny realizowany profil kształcenia w uczelni, opracowują bazy z zakresu szeroko pojętej ekonomii. Bazy BazEkon i Ekonomia on-line, z częściowym dostępem do pełnych tekstów na licencji OA, opracowuje Biblioteka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. BazEkon oferuje dostęp do pełnych tekstów artykułów z Zeszytów Naukowych Politechniki Krakowskiej oraz z czasopism: „Rynek Pracy”, „Bank i Kredyt”, „Wiadomości Statystyczne”¹⁹.

Baza „Ekonomia on-line: naukowe źródła ekonomiczne w internecie” oferuje częściowy dostęp do pełnych tekstów internetowych źródeł informacji z zakresu ekonomii, towaroznawstwa, ubezpieczeń, turystyki i rekreacji. Wyselekcjonowane przez bibliotekarzy internetowe źródła informacji użytkownicy mogą przeszukiwać według 16 działów oraz indeksu oferującego 10 innych atrybutów wyszukiwania, np. autora, tytułu, słowa kluczowego i in. Opracowanie zasobów

¹⁸ *Uczestnicy – biblioteki tworzące bazę SYMPOnet* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://gate.bg.pw.edu.pl/uczestnicy-sym01.html>.

¹⁹ *BazEkon. Biblioteka Główna UEK* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/info.php.

w formacie opisu MARC 21 i metadanych DUBLIN CORE czyni bazę pierwszym profesjonalnym serwisem w Polsce o kontrolowanej jakości²⁰.

Serwis EBIB (Elektroniczna BIBlioteka), tworzony przez bibliotekarzy i pracowników informacji, oferuje dostęp do abstraktów, pełnych tekstów czasopism fachowych i materiałów konferencyjnych. Podejmuje wiele inicjatyw wspierających środowisko zawodowe, promując otwarte zasoby naukowe. Zawiera pełne teksty artykułów „Biuletynu EBIB” oraz linki do innych zasobów w sieci, np. repozytoriów, wyszukiwarek naukowych, podręczników, czasopism OA²¹.

Wszystkie biblioteki szkół wyższych tworzą bazy bibliografii publikacji pracowników uczelni. Bibliotekarze czynią starania, aby w przyszłości bazy mogły być udostępniane jako pełnotekstowe. Potwierdzeniem tego jest możliwość dostępu do pełnych tekstów na licencji OA z poziomu opisu bibliograficznego, stosowana już przez niektóre biblioteki: Politechniki Gdańskiej, Wrocławskiej, Śląskiej, Łódzkiej oraz Bibliotekę Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Wybrane bazy danych i serwisy źródeł OA na stronach www badanych bibliotek

Umieszczanie linków do baz danych/serwisów źródeł OA na stronach www bibliotek jest sposobem dostępu do otwartych zasobów stosowanym przez wszystkie badane biblioteki. Ofertę bibliotek politechnik w tym zakresie przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA polecane na stronach www badanych bibliotek politechnik

Biblioteki [%]	Bazy danych/serwisy
75–100%	Wirtualna Biblioteka Nauki, SpringerLink na stronie wydawcy, EBIB, Urząd Patentowy RP, DOAJ, BazTech, SYMPOnet
50–75%	EZB Regensburg, BazTOL, ARIANTA, esp@cenet, Otwarta Nauka, EMIS, IOP Science
25–50%	AGH czasopisma naukowe, BasPaw, Internetowy System Aktów Prawnych, BioMed Central, Intute, Portal UE, EUR-Lex, Hindawi, TechXtra, Portal GUS, HighWire Press, FindArticles, PLoS, Open J-Gate, Versita
do 25%	Open AGH OZE, Ekonomia on-line, BazEkon, EUROSTAT, Free Medical Journals

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek politechnik.

²⁰ *Ekonomia on-line. Naukowe źródła ekonomiczne w internecie* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/ekonomia/>.

²¹ *Open Access EBIB Elektroniczna Biblioteka: portal bibliotekarzy i pracowników informacji* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011], <http://www.nowyebib.info/serwisy/15-openaccess/63-openaccess>.

Od 2010 roku wszystkie biblioteki w kraju zostały objęte licencją krajową na dostęp do wybranych, zagranicznych, naukowych baz danych, dlatego badane biblioteki oferują dostęp do Wirtualnej Biblioteki Nauki (WBN) – systemu sieciowego udostępniania naukowych baz danych przez ICM – oraz do bazy SpringerLink²². Portal Urzędu Patentowego RP i „Biuletyn EBIB” to kolejne dwie bazy rekomendowane przez wszystkie badane biblioteki. Spośród zagranicznych baz najbardziej rozpoznawalną jest DOAJ, oferująca m.in. dostęp do 94 tytułów czasopism polskich²³, oraz baza EZB Regensburg oferująca dostęp do wybranych czasopism naukowych z różnych dziedzin wiedzy.

Biblioteki rekomendują na swoich stronach www również multiwyszukiwarki naukowe. Jedną z nich, polecaną przez badane biblioteki, jest TechXtra, za pomocą której można przeglądać wiele źródeł: bazy danych, serwisy www, e-journals, e-prints, książki, rozprawy naukowe, światowe repozytoria, wyniki najnowszych badań, katalogi bibliotek, najnowsze raporty z różnych dziedzin wiedzy²⁴. Umieszczanie informacji o możliwościach multiwyszukiwarek na stronach www bibliotek jest bardzo korzystne, ponieważ zachęca użytkownika do kompleksowego przeszukiwania wielu źródeł dostępnych w jednym miejscu i skraca czas wyszukania informacji. Ofertę rekomendowanych baz danych/serwisów ze stron www bibliotek uniwersytetów ekonomicznych przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2

Wybrane bazy danych/serwisy źródeł OA polecane na stronach www badanych bibliotek uniwersytetów ekonomicznych

Biblioteki [%]	Bazy danych/serwisy
51–100%	Wirtualna Biblioteka Nauki, SpringerLink na stronie wydawcy, EBIB, Urząd Patentowy RP, Narodowy Bank Polski, World dataBank, Portal GUS, Bank Danych Regionalnych GUS, BazEkon, Ekonomia on-line, EUROSTAT, Portal UE, EU-Bookshop, EUR-Lex
do 50%	BazTech, EZB Regensburg, DOAJ, esp@cenet, Otwarta Nauka, ARIANTA, Intute, Internetowy System Aktów Prawnych, HighWire Press, SYMPOnet

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeglądu stron www bibliotek uniwersytetów ekonomicznych.

Z badań wynika, że bazy o tematyce ekonomicznej, statystycznej oraz o Unii Europejskiej są polecane przez biblioteki ekonomiczne. Na przykład bogaty zbiór informacji statystycznej o sytuacji społecznej, gospodarczej i demograficznej kraju biblioteki oferują przez serwis Bank Danych Regionalnych GUS. Dane publiko-

²² *Wirtualna Biblioteka Nauki. System sieciowego udostępniania naukowych baz danych poprzez ICM* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://vls.icm.edu.pl/>.

²³ *DOAJ Directory of Open Access Journals* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry&uiLanguage=en>.

²⁴ *TechXtra* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.techxtra.ac.uk/>.

wane w serwisie są dostępne na zasadzie OA²⁵. Wszystkie biblioteki uniwersyte-
tów ekonomicznych umieszczają linki do Portalu Narodowego Banku Polskiego,
który umożliwia przeglądanie czasopism: „Dziennika Urzędowego NBP”,
„Raportu Roczno Europejskiego Banku Centralnego”, „Biuletynu Miesięcznego
EBC”, aktów prawnych i dokumentów, informacji o polityce pieniężnej, systemie
płatniczym i finansowym, statystyki, a także innych publikacji z zakresu bankowo-
ści i finansów²⁶.

Niski udział w ofercie badanych bibliotek dla bazy Internetowy System
Aktów Prawnych, oferującej zawartość Dziennika Ustaw RP i Monitora Polskiego,
należy tłumaczyć możliwością linkowania do innych serwisów oferujących także
pełne teksty aktów prawnych, np. „Dom Wydawniczy ABC”, „Infor.PL” oraz
„Polski Serwer Prawa LEX a Wolters Kluwer business”.

Wnioski

Oferta polskich bibliotek naukowych w zakresie otwartych zasobów wiedzy
jest wynikiem zmian w podejściu do gromadzenia, opracowania i udostępniania
publikacji naukowych. Ilość i różnorodność zasobów w wolnym dostępie, a także
rozwój nowych technologii informatycznych wpływają na kształt oferty bibliotek
akademickich.

Obserwuje się tendencje ujednociania zasobów, np. przez wdrażanie krajo-
wych licencji serwisów komercyjnych oraz globalizacji w zakresie polecanych
publikacji w modelu OA. Zasoby Open Access polecane ze stron www bibliotek
odgrywają coraz większą rolę w ofercie bibliotecznej. Bibliotekarze wykazują
coraz większe zaangażowanie w ich tworzenie i rozpowszechnianie.

Autorki referatu, przeprowadzając badania stron www bibliotek, świadomie
wystąpiły w roli użytkownika, który sensu stricto nie posiada wiedzy o bazach
danych i serwisach oferowanych przez biblioteki. Z analizy stron wynika, że
w niektórych bibliotekach użytkownicy mogą napotkać trudności w wyszukiwaniu
baz danych, portali, ponieważ są one ukryte na podstronach, co z kolei wymaga
głębokiego wyszukiwania i jest czasochłonne.

Sposobem ułatwiającym użytkownikom wyszukanie źródła na stronie www
biblioteki może być:

- ujednoczenie nazewnictwa w zakresie dostępu do elektronicznych zasobów
wiedzy, w tym zasobów w modelu OA i gromadzenie ich pod standardowym
hasłem – linkiem, który użytkownicy spotkają w każdym bibliotecznym
serwisie www,
- wprowadzenie funkcji: „Wyszukaj na stronach Biblioteki”.

²⁵ *Bank Danych Lokalnych* GUS [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks.

²⁶ *NBP Narodowy Bank Polski* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011], <http://www.nbp.pl/home.aspx>.

Przygotowując ofertę publikacji OA, należy zatem wziąć pod uwagę, co motywuje użytkownika do wyszukiwania informacji w bazach danych/serwisach polecanych na stronie www biblioteki, oraz przemyśleć, czy sposób prezentacji informacji zachęci użytkownika do korzystania z niej w przyszłości. W tym kontekście od bibliotekarzy zależy dobrze dobrana i jasno sformułowana oferta otwartych zasobów wiedzy oraz przejrzysta, intuicyjna i w miarę możliwości jednolita ich prezentacja.

Literatura

- [1] *Bank Danych Lokalnych* GUS [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks
- [2] *BazEkon. Biblioteka Główna UEK* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/info.php
- [3] BEDNAREK-MICHALSKA, B., Korzyści z otwartej nauki. *Forum Akademickie* 2010, nr 5, s. 60–61
- [4] BEDNAREK-MICHALSKA, B., *Światowy ruch open access na rzecz otwartej nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.koed.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/oa-2009.doc>
- [5] *DART Europe E-theses Portal* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.dart-europe.eu/browse-list.php?country=Poland>
- [6] *DOAJ Directory of Open Access Journals* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.doaj.org/doaj?func=byCountry&uiLanguage=en>
- [7] EBSCO. Information to inspiration [on-line]. [Dostęp 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www2.ebsco.com/pl-pl/ProductsServices/atoz/Pages/index.aspx>
- [8] *Ekonomia on-line. Naukowe źródła ekonomiczne w internecie* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://kangur.uek.krakow.pl/biblioteka/ekonomia/>
- [9] *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 17.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/main>
- [10] Informacje o ruchu otwartej nauki w Polsce i na świecie oraz o projektach otwartej nauki realizowanych w ICM UW. W: *Otwarta Nauka* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://otwartanauka.pl/>
- [11] MACIEJEWSKA, Ł., URBAŃCZYK, B., Użytkownik biblioteki akademickiej wobec oferty elektronicznych usług bibliotecznych: prezentacja. W: *X Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 22–25 września 2009*. Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej [on-line]. [Dostęp 18.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ptin.org.pl/konferencje/10forum/repozytorium/Maciejewska_Urbanczyk.pdf
- [12] MORRISON, H., *Gwałtowny wzrost zasobów open access w 2010 roku – raport* (tłum. B. Bednarek-Michalska [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/2011/01/gwaltowny-wzrost-zasobow-open-access-w-2010-roku-raport/>

- [13] MOSZYŃSKI, A., Formułowanie kształtu oferty firmy. W: *PortalDlaFirmyINFO.PL* [on-line]. [Dostęp 15.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: http://dlafirmy.info.pl/2677_formulowanie_kształtu_oferty_firmy.htm
- [14] NAHOTKO, M., *Naukowe czasopisma elektroniczne*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007. ISBN 978-83-89316-73-8
- [15] *NBP Narodowy Bank Polski* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nbp.pl/home.aspx>
- [16] O nas. W: *Koalicja Otwartej Edukacji* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/o-nas/>
- [17] *Open Access EBIB Elektroniczna Biblioteka: portal bibliotekarzy i pracowników informacji* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nowyebib.info/serwisy/15-openaccess/63-openaccess>
- [18] *OpenAIRE Open Access Infrastructure for Research in Europe* (tłum. aut.) [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.openaire.eu/pl/open-access/open-access-overview>
- [19] *Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe* [on-line]. [Dostęp 16.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.man.poznan.pl/online/pl/strona/674/>
- [20] *Rekomendacje otwartości dla świata nauki* [on-line]. [Dostęp 13.02.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://koed.org.pl/2010/10/rekomendacje-otwartosci-dla-swiata-nauki/>
- [21] SKUBAŁA, E., KAZAN, A., Czy awatar bibliotekarza stanie się antidotum na problemy biblioteki XXI wieku? W: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece. IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź, 15–17.06.2010*. Materiały Konferencyjne. Łódź: Biblioteka Politechniki Łódzkiej, 2010, s. 169–170
- [22] *TechXtra* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.techxtra.ac.uk/>
- [23] TREMBOWIECKI, A., *Digitalizacja: teoria i praktyka*. Warszawa: Wydaw. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, 2006. ISBN 83-88581-26-0
- [24] *Uczestnicy – biblioteki tworzące bazę SYMPOnet* [on-line]. [Dostęp 21.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://gate.bg.pw.edu.pl/uczestnicy-sym01.html>
- [25] *Wirtualna Biblioteka Nauki. System sieciowego udostępniania naukowych baz danych poprzez ICM. ICM* [on-line]. [Dostęp 23.03.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://vls.icm.edu.pl/>